

مقاله پژوهشی

تبیین رابطه طبع افراد با گرایش به معماری سنتی در اقلیم گرم و خشک نمونه موردی؛ شهر یزد^۱

سیده مریم مهدویه^۱، مهناز محمودی زرنندی^{۲*}، بهروز منصوری^۳

۱- دانشجوی دکتری گروه معماری، دانشکده آزاد اسلامی واحد تهران شمال

۲- عضو هیات علمی گروه معماری و شهرسازی، دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال

۳- عضو هیات علمی گروه معماری و شهرسازی، دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال

(دریافت: ۱۳۹۸/۱۲/۱۷، پذیرش: ۱۳۹۹/۰۳/۱۱)

چکیده

در معماری طابع عنوان می‌شود که شرایط جسمی و روحی انسان بر گرایش او به عوامل محیطی موثر است؛ لذا تقسیم بندی مزاجی افراد در طب سنتی می‌تواند بر گرایش ایشان به شاخص‌های معماری موثر باشد. انطباق گرایش‌های معماری افراد با مزاج ایشان می‌تواند به عنوان دغدغه‌ای در ذهن معمار و طراح مطرح شود. از این رو، تبیین ارتباط انواع طابع با گرایش به معماری سنتی در اقلیم گرم و خشک و ارائه راهکارهای مطلوب، هدف اصلی این پژوهش است. روش‌شناسی این پژوهش از نظر هدف، از نوع کاربردی- توسعه‌ای و از نظر ماهیت و روش، توصیفی- تحلیلی است. پرسشنامه به عنوان روش جمع‌آوری داده‌ها، در نرم‌افزار SPSS مورد تحلیل قرار گرفته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مزاج‌های مختلف گرایش‌هایی با شدت‌های متفاوت، نسبت به یک بنای سنتی می‌دهند و هرچقدر که بر عنصر گرمی و خشکی مزاج افراد افزوده شود شدت واکنش بهتری نسبت به یک بنای سنتی از خود بروز می‌دهند. نتایج آزمون‌های آماری نشان می‌دهد که؛ مقدار P-value که نشان‌دهنده احتمال خطا در آزمون‌های آماری است، کمتر از ۰/۰۱ درصد بوده بنابراین طابع مختلف گرایش‌های متفاوتی به معماری سنتی دارند که با سطح اطمینان ۰/۹۹ درصد مورد تایید قرار می‌گیرد. همچنین نتایج آزمون Tukey HSD نشان می‌دهد که مزاج بلغمی با میانگین ۷۴/۴۶ در گروه اول و سایر امزاج (صفاوی، سودائی و دموی) به ترتیب در رده‌های بعدی قرار دارند.

کلید واژه‌ها: اقلیم گرم و خشک، معماری سنتی یزد، معماری طابع، طبع

۱. مقاله مستخرج از پایان‌نامه دکتری مریم مهدویه با عنوان «ارائه معیارهای مطلوب برای طراحی محیطی در شهر یزد با هدف ارتقای ارتباط بین انسان و محیط مصنوع بر اساس طبیعت» در دانشگاه آزاد اسلامی تهران شمال به راهنمایی دکتر مهناز محمودی زرنندی و دکتر بهروز منصوری می‌باشد.

* - نویسنده مسئول: Email: M_mahmoodi@iau-tnb.ac.ir

پرسش‌های پژوهش

۱. چه رابطه‌ای بین انواع مزاج و گرایش به معماری سنتی وجود دارد؟
۲. چه رابطه‌ای بین گرمی و خشکی مزاج و گرایش به معماری سنتی در اقلیم گرم و خشک وجود دارد؟

۱- پیشینه پژوهش

در ارتباط رابطه معماری و طبع افراد در متون و طب سنتی قدیم مطالب و تحقیقات مشابهی در ذیل حوزه طب سنتی و در شاخه طب نظری مطالبی ارائه شده است که می‌توان به اشاره‌هایی از سهروردی، ابن سینا، ابن خلدون، ابن عربی، ملاصدرا و بسیاری از حکما و اطباء قدیم اشاره کرد. علاوه بر موارد یادشده معماران و محققان دیگری نیز به نوعی به تبیین کاربرد عناصر چهارگانه و نقش آن در معماری و طبع افراد، بررسی‌هایی را انجام داده‌اند؛ نقره کار و همکاران در پژوهشی تلاش نموده‌اند که بر مبنای مزاج و ارکان در اندیشه حکمای مختلف مانند، سهروردی، ابن سینا، ابن خلدون و ابن عربی تاثیر محیط طبیعی را بر انسان، خلیقات و گرایش‌های آن‌ها را مورد بررسی قرار دهند، نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که از بین اقلیم‌های چهارگانه "سرد و خشک"، "گرم و مرطوب"، "سرد و مرطوب" و "گرم و خشک" اقلیم گرم و خشک قابلیت بیشتری برای پرورش معنوی انسان در جهت بروز رفتارهای مناسب و تکامل اخلاق را فراهم می‌آورد (نقره کار و همکاران، ۱۳۸۹). جوادی (۱۳۹۷)، در رساله کارشناسی ارشد خود با در نظر گرفتن مولفه‌هایی

چون نور، صدا، زون‌بندی‌ها، گرایش به طبیعت، رطوبت، رنگ و فرم اقدام به طراحی دفتری برای معمارانی با طب صفراوی نموده است. دهقان تفتی و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی با عنوان «بازخوانی و تبیین مفهوم مزاج روان برپایه علوم نوین در روانشناسی شخصیت» به بررسی تبیین مبانی مزاجی برپایه نظریات نوین شخصیت‌شناسی پرداخته‌اند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که مزاج روان، از جنبه بنیادی می‌تواند مقدمه شکل‌گیری فرضیات جدید در تبیین رابطه طبایع و سازوکارهای ژنتیکی، مغزی و شناختی در انسان باشد و از جنبه کاربردی نیز در ارزیابی زیبایی و ترجیحات محیطی با مبنایی حکمی مورد استفاده بومی قرار گیرد. امامی میدی (۱۳۹۵). در پایان‌نامه خود با عنوان «طراحی سلامت‌مکده طب سنتی ایرانی-اسلامی با رویکرد مزاج‌شناسی» با هدف بررسی اندیشه‌های اسلامی-ایرانی در ارتباط با تاثیر طبع یا مزاج به بررسی کیفیت‌های یاد شده در معماری حمام‌های ایرانی پرداخته است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که آراء حکمای طب اسلامی در ساخت حمام تاثیر گذار بوده به این صورت که به منظور تعادل مزاجی افراد مختلف در سازماندهی فضایی حمام از عناصر مختلف (آب، آتش، خاک، باد) استفاده کرده‌اند همچنین حمام‌ها علاوه بر اینکه مکانی برای شستشو بوده جنبه درمانی نیز داشته‌اند. دادرس و همکاران (۱۳۹۳)، در پژوهشی با هدف بررسی تاثیر مزاج افراد بر گرایش‌های ایشان به شاخص‌های معماری با عنوان «تفاوت‌های مزاجی انسان و گرایش به شاخصه‌های معماری» پرداخته‌اند. نتایج پژوهش ایشان نشان می‌دهد که بین کاهش رطوبت مزاجی و افزایش

حساسیت به صدا، گرایش به رطوبت، رعایت اصول محرمیت و گرایش به فضای دل‌باز رابطه مستقیمی وجود دارد و رابطه قطعی و مستقیمی نمی‌توان در مورد گرایش به قرارگیری در معرض باد صادر کرد.

در جمع‌بندی مطالعه پژوهش‌های مرتبط با موضوع پژوهش می‌توان اینگونه استنباط کرد که پرداختن به مزاج در رشته‌های مختلف علمی در بین رساله‌ها، مقاله‌ها و کتب از دید محققان در سطوح مختلف دور نمانده است. اما در تبیین جایگاه پژوهش حاضر در بین مطالعات صورت گرفته می‌توان به چند پرسش اساسی اشاره کرد؛ معماری سنتی یزد تا چه اندازه مطالبات مزاجی افراد مختلف را تأمین کرده است؟ پاسخ مزاجی افراد به این نوع از معماری چگونه است؟ مصالح، نور، تزئینات و جزئیات، هماهنگی عناصر، هویت، زیبایی و تقارن از نگاه طبایعی در ساختار معماری سنتی شهر یزد چگونه می‌تواند مزاج‌های چهارگانه را متأثر از خود کند؟ در این پژوهش تلاش شده است تا مولفه‌های مستخرج از مصاحبه عمیق^۱ (مولفه‌های معماری سنتی یزد) براساس نوع مزاج پاسخگویان مورد سنجش قرار گیرد.

۲- روش تحقیق

این پژوهش براساس هدفی که دنبال می‌کند از نوع کاربری و بنابر ماهیت‌اش از نوع توصیفی-تحلیلی است. ابزارمورد استفاده در این پژوهش پرسشنامه است که ابتدا از طریق پرسشنامه مزاج^۲ (سن، جنس، وزن، وضعیت حرارت بدن، اندازه کف دست، سرعت تاثیر پذیری از گرما و سرما، سرعت

تکرار جملات متوالی، شدت واکنش‌های عصبی، شدت تاثیر از غذاهای سرد و گرم، قوت صدا، سرعت انجام واکنش‌های بدنی، وضعیت نرمی و خشکی پوست و وضعیت چاقی و لاغری)، امزاج نمونه مورد مطالعه، تعیین و سپس از طریق پرسشنامه معماری^۳، صفت‌هایی از یک بنا (شگفتی، هویت، زیبایی، هماهنگی، آرامش و راحتی، تقارن، تناسب، مصالح، نور، تزئینات و جزئیات) به صورت تصویری از مخاطب پرسیده شده است در قالب ۲۰ سنججه و ۱۰ مولفه ۵ طیفی، شدت وجود صفت، از پاسخگویان مورد سوال قرار می‌گیرد. روایی پرسشنامه مزاج توسط ۵ تن از متخصصین طب سنتی مورد تایید قرار گرفته و پایایی پرسشنامه یادشده با توجه به آزمون آلفای کرونباخ ۰.۸۷۴ گزارش شده است. در ارتباط با پرسشنامه معماری نیز روایی پرسشنامه از طریق ۵ تن از اساتید دانشگاهی مورد تایید قرار گرفته که میزان آلفای بدست آمده برابر با ۰/۸۴۵ گزارش می‌شود.

جامعه آماری پژوهش حاضر، شامل کلیه افراد ۶۰-۲۰ سال متولد یزد و دارای سطح تحصیلات دیپلم و بالای دیپلم است. که به منظور حذف متغییر مداخله‌گر جنسیت، از روش نمونه‌گیری انتخابی ۵۰ درصد پاسخگویان را زن و ۵۰ درصد آن را مردان تشکیل می‌دهند. طبق آخرین سرشماری سال ۱۳۹۵ جمعیت محدوده سنی ۲۰-۶۰ سال یزد با تحصیلات دیپلم و بالای دیپلم، برابر با ۳۵۶۲۲۹ نفر گزارش شده است. با استفاده از روش نمونه‌گیری یادشده حجم نمونه مورد مطالعه با استفاده از فرمول کوکران^۴ (معادله شماره ۱)

تعداد ۲۸۸ نمونه به عنوان حجم نمونه محاسبه و سهم هر یک از گروه‌های جنسی با ۵۰ درصد در نظر گرفته شده است.

$$n = \frac{\frac{t^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left(\frac{t^2 pq}{d^2} - 1 \right)} \quad (\text{معادله ۱})$$

در فرمول بالا مقادیر p و q به منظور حداکثر سازی مقدار واریانس و تعیین حجم نمونه‌ای که به بهترین وجه معرف جامعه باشد برابر با ۰/۲۵ و ۰/۷۵ در

نظر گرفته شده است. سایر مفروضات این معادله در زیر آمده است (افشانی، ۱۳۹۳).

جدول ۱- مفروضات معادله شماره یک (تعیین حجم نمونه) (مأخذ: یافته‌های نگارندگان)

تعداد جامعه	درجه اطمینان	احتمال خطا	احتمال عدم وجود صفت	احتمال وجود صفت
$N = ۳۵۶۲۲۹$	$t = 1.96$	$d = 0.05$	$q = 0.25$	$p = 0.75$

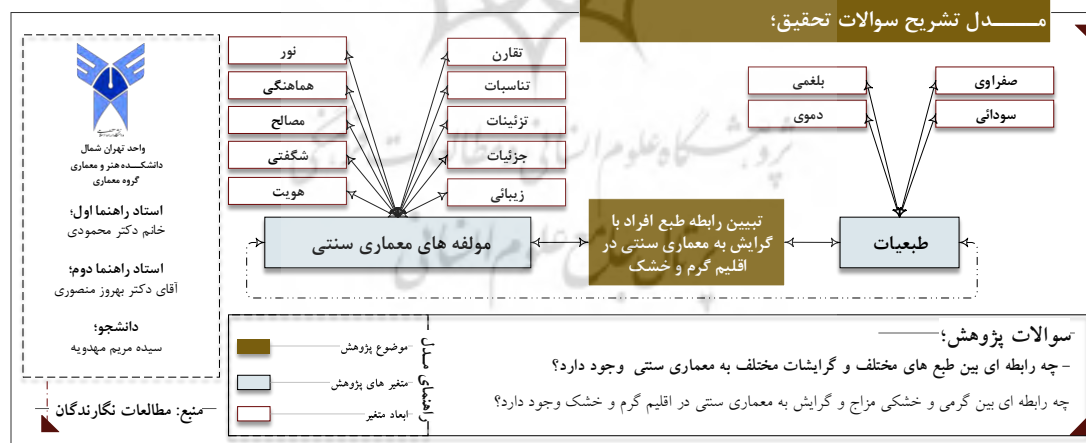
۳- بیان مسئله و ضرورت تحقیق

طبق نظریات موجود در عالم طب^۵ و حکمت هر آنچه در عالم ماده ظهور یافته، از جمله انسان و سازه‌های محیط پیرامونش دارای کیفیاتی است که این کیفیات بر گرایش به عوامل محیطی اثر می‌گذارد (جوادی، ۱۳۹۷: ۲۱). استفاده از اصول واستوشاسترا^۶ و فنگ شویی^۷ در معماری هند و چین، هماهنگی معماری با طبیعت و نیروهای جهانی، لزوم بهره‌گیری از طبیعیات و جایگاه عناصر چهار گانه در معماری مصر و ایران در ساخت کالبدی یک بنا، از یک سو و رواج اندیشه‌ها و رویکردهای معماری همساز با اقلیم، رویکردهای توسعه پایدار و دیدگاه‌هایی مانند معماری سبز، اکوتک، ارگانیک و بیوتک، از سوی دیگر، ضرورت ارتباط انسان با محیط را برای معماران و شهرسازان مطرح می‌کند. با وجود تکامل

و ابداعات مختلفی که در حوزه معماری همساز با اقلیم صورت گرفته، اما هنوز جای خالی بنیادهای نظری طب سنتی بر معماری احساس می‌شود، به‌عنوان مثال، گیونی در سال ۱۹۶۹ در نمودار Bioclimatic منطقه آسایش انسانی را در ارتباط با دما و رطوبت مشخص کرده است و به سودمندی عناصر مختلف ساختمانی اشاره می‌کند. اما در این مدل، به نسبت احساس آسایش که ناشی از مزاج انسان و شرایط محیط، به عنوان یک فاکتور از کیفیت محیطی، اشاره‌ای نکرده است (حمزه نژاد و ثروتی، ۱۳۹۶: ۵۶)؛ در حالی که در معماری سنتی از وجود معیارهایی سخن به میان رفته است که کیفیات محیطی را با دیدی عمیق مورد بررسی قرار داده و ارتباطی عمیق با حوزه‌های نظری مطرح در طب سنتی دارد^۸. ذکر مثالی که در بالا بیان شد، گذشته از ارتباطی که می‌تواند با مولفه‌های مزاجی

استفاده از آن به وضعیت انسان (مزاج شخص، مکان و افعالی از او سر می زند)، در عالم پیرامون تصرف کرد و خصوصیات آن را اعم از مصالح، رنگ، نور، شکل، اندازه، اسباب و در صورت امکان رویدادها و رفتارهای افراد را در محیط به نحو مطلوب به سامان کرد^۹. کمک به ارتباط بهتر انسان با محیط مصنوع، روشن کردن ارتباط معماری با حوزه‌هایی چون طب سنتی، حکمت و استخراج معیارها و الگوهای مشترک، مهمترین مسائلی است که در این پژوهش مطرح می شود. بدیهی است که گرایش به معماری مدرن، فراموش شدن معیارهای معماری سنتی، ساخت و سازهای نامأنوس با بافت و هویت کالبدی بافت تاریخی یزد ضرورت پرداختن به مسائل مطرح شده در این پژوهش را بیش از پیش نشان می دهد.

افراد داشته باشد، از وجود انفکاک نظری موجود در پیوند معماری با طب سنتی سخن به میان می آورد. فیلسوفان و متفکران طب سنتی، جهان هستی را متشکل از چهار عنصر (آب، باد، خاک و آتش) می دانند که از ترکیب آن، تمام قابلیت‌ها و کیفیت‌هایی که در جهان ماده دیده می شود شکل می گیرد، این ارکان پایه‌های عالم اند که از ترکیبشان عناصر، موجودات، کائنات، اصوات و رفتارها دارای مزاج و طبع می شوند (دهقان تفتی و معاریان، ۱۳۹۷: ۴۲۷). اگر هدف عناصر «فراهم آوردن اعتدال» باشد و اگر همه مخلوقات و مصنوعات عالم دارای درجه‌ای از این عناصر باشند، علم به کیفیاتی که هر یک از عناصر می تواند به عنوان ابزاری در دست معمار باشد تا از طریق آن به خلق یک بنا پردازد از اهمیت بسیاری برخوردار می شود. وجود چنین سنجه‌ای سبب می شود تا با

تصویر ۱- مدل تشریح سوالات پژوهش (مأخذ: یافته‌های نگارندگان)

- مزاج‌های مختلف گرایشات متفاوتی نسبت به معماری سنتی دارند.

در تناظر با سوالات مطرح شده مهمترین فرضیاتی که مطرح می شوند عبارتند از:

- افراد با مزاج افراد با مزاج گرم (غلبه آتش) و خشک (غلبه خاک) گرایش بیشتری را به معماری سنتی دارند.

۴- عناصر و ارکان چهارگانه در طب سنتی

عالم ماده شامل همه اجسام و اشیاء و گیاهان و حیوانات و انسان‌ها و آن چیزی است که آدمی را در زیر این آسمان احاطه کرده است از چهار عنصر (رکن) برپا شده است (عبدالله‌زاده، ۱۳۹۷: ۶). این چهار عنصر، نه به معنای امروزی، بلکه به معنای جواهری بسیط و شفاف هستند که حامل چهار کیفیت‌اند، از این رو به آن‌ها کیفیت‌های مشترک می‌گویند، این چهار کیفیت عبارتند از؛ گرمی و سردی، خشکی و تری که منظور از گرمی یا سردی صرفاً گرمی و سردی محسوس نیست بلکه این مهم به مثابه طیفی از کیفیت فعلی یا اثرگذاری است و خشکی و تری نیز به مثابه طیفی از کیفیت‌های انفعالی یا اثرپذیری، بنابراین هرچه کیفیتی در یک موجود بیشتر باشد، ویژگی انفعال و اثرپذیری آن بیشتر است (همان، به نقل از ملک‌شاهی، ۱۳۹۰: ۱۳۱-۱۳۲).

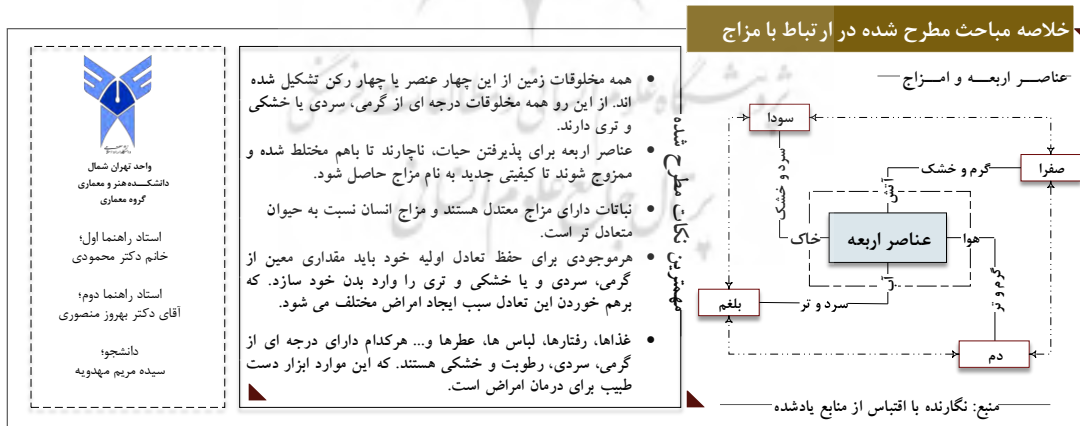
اعتقاد به مزاج^{۱۰} از دیرباز در میان طبیبان از یک سو و فلاسفه و متکلمان از سوی دیگر رایج بوده، به‌طوریکه سقراط همه خوراکی‌ها را در چهار دسته گرم، سرد، خشک و تر دسته‌بندی می‌کند و معتقد است که سلامتی، حاصل حفظ تعادل در این چهار دسته است (آهنچی مرکز و سعیدی مهر، ۱۳۹۰: ۲). ابن سینا نیز جهان هستی را متشکل از چهار رکن

یا کیفیت دو تایی گرمی- سردی و خشکی- رطوبت می‌داند و آن را «چنان کیفیتی می‌داند که از واکنش متقابل اجزای ریز متضاد به وجود می‌آید و در حین این واکنش متقابل، بخشی از یک ماده با بخش زیادی از ماده یا مواد متخالف باهم می‌آمیزند یا برهم اثر می‌کنند و از این آمیزش، کیفیت متشابهی حاصل می‌شود که آن را مزاج نامیده‌اند» (ابن سینا، ۱۳۶۷: ۱۹). ملاصدرا معتقد است که عناصر اربعه برای پذیرفتن حیات، ناگزیرند که باهم مختلط و ممزوج شوند تا کیفیتی جدید به نام مزاج حادث شود که معتدل و متوسط بین کیفیت‌های چهارگانه متضاد است و به این طریق حیات حادث گردد (دهقان تفتی، ۱۳۹۷: ۴۲۸). به اعتقاد متخصصان طب سنتی مزاج مفرد و مزاج کاملاً معتدل بندرت یافت می‌شود^{۱۱} و هرکس کم‌وبیش گرفتار غلبه یکی از این ارکان است که اصطلاحاً به آن مزاج مرکب می‌گویند؛ که همان مزاج صفاوی^{۱۲} یا گرم و خشک، دموی^{۱۳} یا گرم‌تر، بلغمی^{۱۴} یا سردتر و سودایی^{۱۵} یا سرد و خشک هستند (آهنچی مرکز و سعیدی مهر، ۱۳۹۰: ۲). در ادامه به دیدگاه اطباء غالب طب سنتی در ارتباط با هر یک از مزاج چهارگانه، اشاره می‌شود (جدول ۲).

ابن عربی^{۱۶}، سعدالدین تفتازانی^{۱۷}، فیاض لاهیجی^{۱۸}، جالینوس^{۱۹}، حسن‌زاده آملی^{۲۰} هر کدام تعاریفی از مزاج ارائه داده‌اند که در ادامه (نمودار شماره ۲) آورده شده است.

جدول ۲- ویژگی‌های جسمی و خلقی امزاج چهارگانه از دید اطباء طب سنتی (مأخذ: ابن سینا، ۱۳۶۷: ۳۲-۲؛ کرمانی، ۱۳۹۳)

رکن / کیفیت	سردی-رطوبت	گرمی رطوبت	سردی-خشکی	گرمی-خشکی
مزاج	بلغمی	دموی(خون)	سودایی	صفاوی
مزاج کلی بدنی - خلقی	افراد بلغمی دارای مزاج سرد و تر هستند و عنصر آبی در آن‌ها غلبه دارد، هیکل بلغمی‌ها درشت است اما چربی بدن آن‌ها بیشتر از عضلات است، معمولاً چاق و پرچربی هستند، پوستشان سفید است و موهای کم پشت و لخت دارند، چندان قوی نیستند، در انجام حرکات کند هستند، پوست بدنشان سرد و مرطوب است، اشتهایشان زیاد نیست، کم‌انرژی و کند، دیر عصبانی می‌شوند و با تانی صحبت می‌کنند.	افراد دموی (گرم‌وتر) خصوصیات عنصر مربوط به خود یعنی هوا را دارند، هیکل درشت و موهای پرپشت دارند، رنگ پوستشان سرخ و سفید است، عروق روی دست‌ها برجسته است، نبض قوی دارند، معمولاً بی‌بوسه ندارند، مزه مورد علاقه آن‌ها شیرینی است، تحمل گرما و سرمای زیاد ندارند، پوست بدنشان گرم و مرطوب است، خواب خوبی دارند. برون‌گرا، پر انرژی، پر جنب و جوش هستند.	افراد سودایی (سرد و خشک) دارای خصوصیات عنصر خاکی هستند، سودای‌ها بدنی میناتورری یا لاغر دارند، استخوان‌های نازک و کشیده دارند، موی بدن آن‌ها کم است، موی سر آن‌ها به علت سردی و خشکی زودتر دچار سفیدی یا گندم‌گون شدن می‌رود، پوست بدنشان سرد و خشک و سفت است، حرکات بدنشان آرام و کند و تا معمولی پیش می‌رود، با احتیاط صحبت می‌کنند، زود سیر و زود گرسنه می‌شوند، منظم و دقیق، درون‌گرا و کم‌انرژی هستند.	افراد صفاوی (گرم و خشک) عنصر غالب در آن‌ها آتش است. استخوان‌بندی درشت دارند، موهای پرپشت و سیاه دارند که به علت حرارت و خشکی زیاد مستعد تاسی سر هستند، پوست بدنشان گرم و خشک است، قدرت و سرعت بدنی بالایی دارند، گرما را تحمل نمی‌کنند، تمایل به ترشی دارند. زود عصبانی می‌شود و زود آرام می‌شود، پرانرژی، پرحرف، چالاک، پیوسته، سریع و بلند صحبت می‌کند، تندخو و بی‌قرار، در امور روزانه عجول هستند و دارای روابط عمومی بالایی هستند.

تصویر ۲- مهمترین مباحث مطرح شده در ارتباط با مزاج (مأخذ: یافته‌های نگارندگان)

۵- طبیعیات در طب سنتی

از منظر طب اسلامی- ایرانی، نقش مزاج و تعادل مزاجی در سلسله مراتب امور طبیعی بررسی می‌شود و با شناخت آن می‌توان به سازوکار تاثیرگذاری و تاثیر پذیری مزاج جسم بر مزاج روان (شخصیت) در هفت مرتبه، ارکان، امزاج، اختلاط، اعضا، ارواح، قوا و افعال پی‌برد. امور طبیعی، با ارکان چهارگانه حرارت، برودت، یبوست و رطوبت آغاز و با ترکیب این چهار رکن، موالید جامد، نبات، حیوان و انسان بوجود می‌آید و از ترکیب آن‌ها اختلاط دم، صفرا، بلغم و سودا حاصل می‌آید (دهقان تفتی و همکاران، ۱۳۹۷: ۵). به واسطه آن‌ها اعضای بدن از کثیف و غلیظ آن اختلاط به وجود می‌آید و روح، بخاری که جسم لطیف و سیال متکون از بخارات حاصل از اختلاط اربعه است به ارواح سه‌گانه نباتی، حیوانی و نفسانی منقسم می‌شود و دارای قوا است ایجاد می‌شود (دهقان تفتی و همکاران، ۱۳۹۷: ۶). روح نباتی به کار تغذیه، روح حیوانی به منشاء حرکت، شهوت و غضب دنیایی و روح نفسانی که در مغز و اعصاب بدن است به کنترل حرکت و حواس می‌پردازد که خود به دو بخش قوای حسی و قوای انگیزشی تقسیم می‌شود، قوای حسی به ادراک می‌پردازد و از جنبه بیرونی شامل حواس پنجگانه است و از جنبه داخلی شامل قوه حس مشترک، خیال، متخيله، وهم و حافظه تقسیم می‌شود. در نهایت قوای انگیزشی انسان نیز به دو بخش قوای باعثه^{۲۱} و

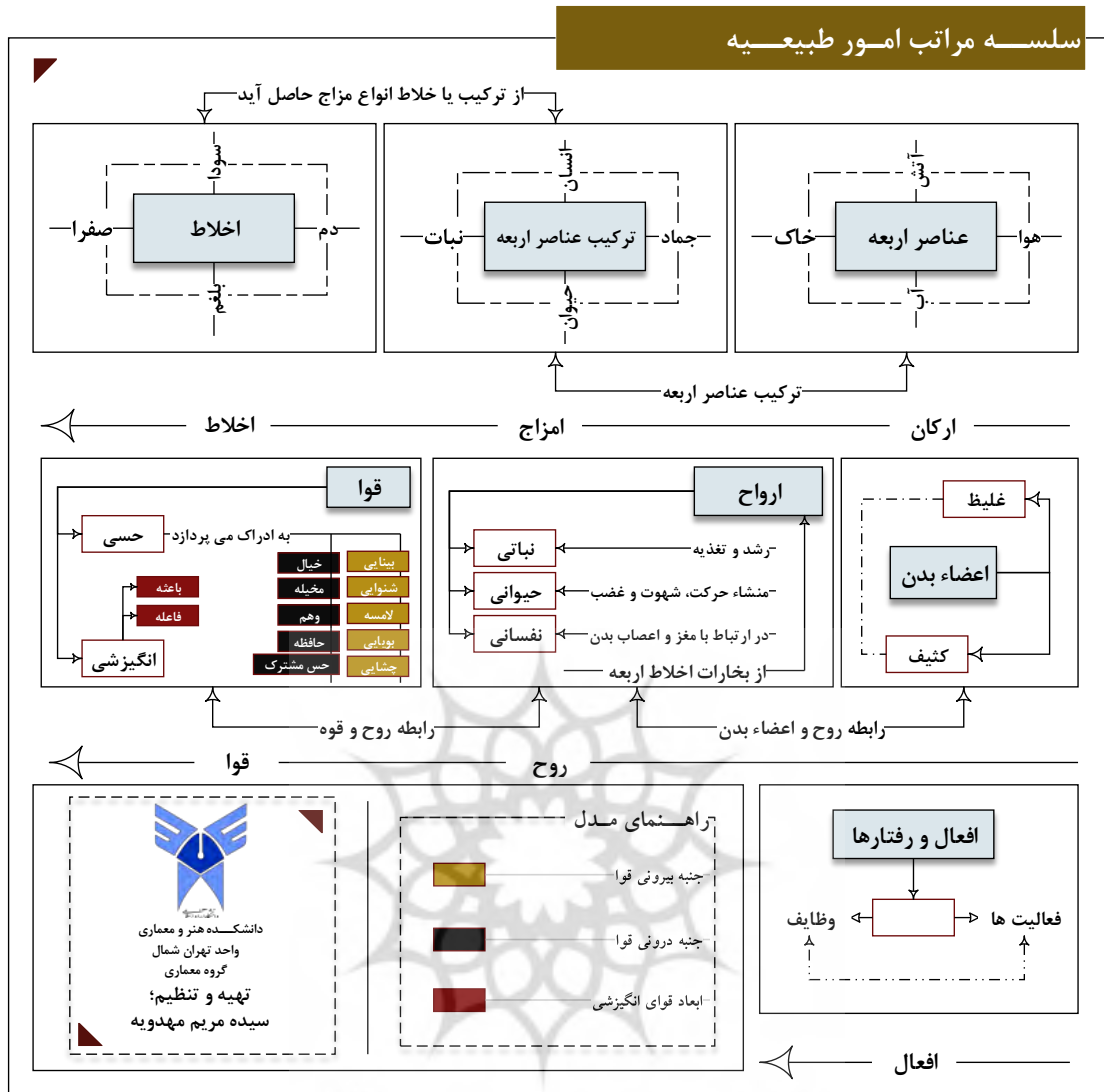
فاعله^{۲۲} تقسیم می‌شود و در آخرین مرحله مرتبه امور طبیعی، افعال و رفتارها قرار دارد که به معنای وظایف و فعالیت‌های برآمده از تعامل و برهم‌کنش سایر اجزاست (مصدق و نقیبی، ۲۰۰۵: ۱۳). در زیر، نمودار سلسله مراتب امور طبیعی که براساس آن به تدریج جسم انسان، مزاج‌ها و اختلاط شکل می‌گیرد و روح را در خود ایجاد می‌کند و... تا به افعال تبدیل شود آمده است (تصویر ۳)، جهت پیکان در این مدل شروع مراتب و ورود به مرتبه بعدی را نشان می‌دهد که به صورت فریندی در قالب نمودار نمایش داده شده است.

۶- دیدگاه طبایعی در معماری

آنچه در طب سنتی از تنظیم رابطه انسان و محیط پیرامونش در رساله‌ها و منابع مکتوب ذکر شده، موضوعی است که می‌تواند علل، الزامات و شرایط محل زیست را برای انسان روشن کند، بنابراین در ادامه تلاش شده تا به شرح دیدگاه‌های طبایعی مرتبط با معماری اشاره شود:

در نگاه طبایعی اجزای مادی جهان، واجد کیفیت‌های مربوط به طبع هستند این اجزاء شامل اجرام سماوی، عوارض جغرافیایی، بادها، انسان، اعضای بدن، حیوانات، گیاهان، جمادات و همچنین برخی کیفیت‌ها که مادی نیستند اما در جهان مادی معنی دارند از جمله؛ فرم، مکان و زمان هر کدام دارای طبع هستند (رضوی برقی، ۱۳۸۸: ۶۶). که این مهم می‌تواند قوای ما را متأثر از خود کند.

تصویر ۳- سلسله مراتب امور طبیعی از دیدگاه ملاصدرا (مأخذ: یافته‌های نگارندگان)

همان‌طور که در (تصویر ۳) اشاره شد «قوا» به دو دسته حسی و انگیزشی تقسیم می‌شوند که قوای حسی به ادراک می‌پردازد و خود به دو دسته داخلی (خیال، متخیله، وهم، حافظه و حس مشترک) و بیرونی (حواس پنجگانه) تقسیم می‌شوند؛ بنابراین می‌توان گفت که قوای حسی که کار ادراک را برعهده دارند می‌تواند منشأ احساسات ما از درک یک فضا باشند. که به منظور اثبات این ادعا می‌توان به تجویزهای طب سنتی به کمک کیفیت‌های معماری اشاره کرد که از رنگ، اقلیم، موقعیت زندگی، نور، باد و... به منظور درمان برخی از امراض پرداخته‌اند، اشاره کرد که در پژوهش‌های جدید از آن به عنوان معماری شفاء بخش یا معماری طبایع یاد می‌شود. در ادامه به برخی از این موارد (تجویز یک کیفیت معماری یا محیطی به منظور درمان برخی امراض) اشاره می‌شود:

همان‌طور که در (تصویر ۳) اشاره شد «قوا» به دو دسته حسی و انگیزشی تقسیم می‌شوند که قوای حسی به ادراک می‌پردازد و خود به دو دسته داخلی (خیال، متخیله، وهم، حافظه و حس مشترک) و بیرونی (حواس پنجگانه) تقسیم می‌شوند؛ بنابراین می‌توان گفت که قوای حسی که کار ادراک را برعهده دارند می‌تواند منشأ احساسات ما از درک یک فضا باشند. که به منظور اثبات این ادعا می‌توان به تجویزهای طب سنتی به

هوا، اقلیم، فصل، اوضاع محل سکونت، خوردنی‌ها، آشامیدنی‌ها، حرکت و سکون، خواب و بیداری، احتباس و استفرغ، از مهمترین اعراض نفسانی هستند که از آن به عنوان حالات روانی یا «انفعالات» یا احوالی که مخصوص نفس است یاد می‌شود مانند خجالت، شادی‌ها، غم‌ها، خشم‌ها و خشنودی‌ها (ابن سینا، ۱۳۸۹: ۳۴۹). بنابراین عوامل یادشده می‌تواند حالات روانی ما را متأثر کنند و بهره‌گرفتن از این عوامل یا قرار گرفتن در محل آن می‌تواند زمینه‌ساز حالاتی در بدن انسان باشد. یکی از تدابیر مهمی که در طراحی محیط‌های مسکونی، ساخت شهر و ساختمان‌ها از آن بسیار یادشده است، استفاده از باد مناسب و امکان تهویه است؛ بقراط جهت‌گیری شرقی را به دلیل معتدل بودن آن نسبت به شمال، برای انسان مناسب‌تر دانسته و جهت‌گیری غربی را به دلیل ماهیت نور شدید و بادهای آن برای سلامتی مضر دانسته است (حمزه‌نژاد و ثروتی، ۱۳۹۶: ۷۴). جز جانی پس از توصیف ابعاد جغرافیایی و اقلیمی مکان مختلف، برای حل مشکل موقعیت نامناسب شهر، برای بهره‌گیری از هوا و جهت مناسب توصیه می‌کند که سقف خانه‌ها را بلند و دریچه‌ها را بزرگ و همه خانه‌ها را به سوی مشرق باز کنند و گذر شمال در خانه‌ها گشاده کنند و چنان سازند که آفتاب در بیشتر خانه درآید (حمزه‌نژاد و ثروتی، ۱۳۹۶: ۷۴ به نقل از: جرجانی، ۱۳۸۴: ۲۰۵).

ابوسهل مسیحی در بخش مفصلی از کتاب «المائه فی الطب» به تاثیر عوارض جغرافیایی مانند کوه و دریا و نیز تاثیر جهت باد و طبیعت ساکنان انواع مناطق بر سلامتی مزاج ساکنان پرداخته است.

از دید ایشان، خانه باید در موقعیتی پسندیده و سازگار با محیط ساخته شود و اتاق‌های شمالی را، که پنجره‌های آن به سمت باد شمال باز و از دیگر جهت بسته است، سپس اتاق‌های شرقی و بعد از آن غربی و در انتها اتاق‌های جنوبی را برای سلامتی مناسب می‌داند، همچنین به عقیده ایشان، سقف خانه‌ها بایستی بلند، پنجره‌ها وسیع و بزرگ باشند و هرگز در یا پنجره‌ای به سمت جنوب و مغرب گشوده نشود (ابوسهل مسیحی، ۱۳۶۸: ۱۱۴).

ابن سینا در ارتباط با اثر روانی رنگ بر مزاج اینگونه حکم می‌کند «...» کسی که بدنش برای جوش آمدن (خلط) خون آمادگی دارد، اگر به رنگ سرخ، زیاد چشم بدوزد و در آن فکر کند، خونش به حرکت می‌افتد» (ابن سینا، ۱۳۶۷: ۲۱۹). محمد کریم خان کرمانی در رساله دلاکیه در ارتباط با تاثیر نور بر مزاج اینگونه بیان می‌کند «...» حمام روشن مفرح است و حرارت قوای انسان را انتعاش می‌کند، برخلاف حمام تاریک و تیره که باعث وحشت و غلبه سودا می‌گردد» (عبدالله‌زاده، ۱۳۹۴: ۱۳۹۴). که ابن سینا در ارتباط با نور طبیعی اینگونه حکم می‌کند که؛ «...» به مثابه یکی از اجزای عالم پیرامون می‌تواند بر قوای ظاهری و باطنی انسان اثر کند، پرنوری می‌تواند مفرح باشد و به حرارت و تقویت قوا کمک کند، حتی می‌تواند به بهبود حافظه و درمان بیماری فراموشی کمک کند «...» (ابن سینا، ۱۳۶۷: ۲۲۰).

ابن سینا در باب مکان‌یابی محل سکونت اینگونه بیان می‌کند که «بلندی و پستی محل زیست، مجاورت محل زیست با بلندی و پستی‌ها و کوهساران [...] جملگی بر حالات بدن تاثیر دارد [...] وقتی

قالب معماری سنتی شهر یزد از نوع خاک، خشت و چوب (در و پنجره) است که در طب سنتی این مصالح را جزو مصالح با طبع سرد دسته‌بندی می‌کنند^{۲۳}، از آنجایی که سیستم آب شهر بر پایه قنات استوار بوده و آفتاب کمتری بر آن تابیده است، دارای غلظت بیشتر بوده و ضعف بدن را به دنبال دارد (همان: ۶۰). همچنین این شهر (یزد) در رون را سته و در جهت نزدیک به قبله قرار دارد که یکی از مهمترین دلایل انتخاب آن جذب بادهای شرقی و شمالی است (قبادیان، ۱۳۷۷ به نقل از پیرنیا، ۱۳۸۵).

۸- یافته‌های توصیفی تحقیق

از مجموع ۲۸۸ پاسخگو که بصورت اختیاری ۵۰ درصد آن را زنان و ۵۰ درصد دیگر آن را مردان تشکیل می‌دهند. همچنین ۳۹/۹ درصد پاسخگویان را متأهل و ۶۰/۱ درصد پاسخگویان را مجردها تشکیل داده‌اند. از مجموع کل پاسخگویان، ۲۳/۳ درصد پاسخگویان دیپلم، ۴۶/۵ درصد لیسانس، ۲۶ درصد فوق لیسانس و ۴/۲ درصد پاسخگویان دارای تحصیلاتی بالاتر از کارشناسی ارشد یا معادل آن داشته‌اند. در ادامه جدول توزیع درصد سنی و وزنی پاسخگویان (جدول ۲) آورده شده است که میانگین توزیع سنی پاسخگویان برابر با ۳۰/۷ و میانگین وزنی آن برابر با ۷۳/۷ کیلوگرم است.

کسی جایی برای سکونت برمی‌گزیند باید خاک، حالت پستی و بلندی [...] آب و گوهر آن [...] را بررسی کند و بداند که آیا محل سکونت بادگیر یا جایی گود و فرورفته است [...] آنگاه پنجره‌ها و درهای محل سکونت را شرقی - شمالی باشند [...] آفتاب باید همه جای خانه‌اش را بگیرد، زیرا آفتاب هوا را مساعد می‌گرداند» (ابن سینا، ۱۳۶۷: ۲۱۲-۲۱۶).

۷- معرفی محدوده مورد مطالعه

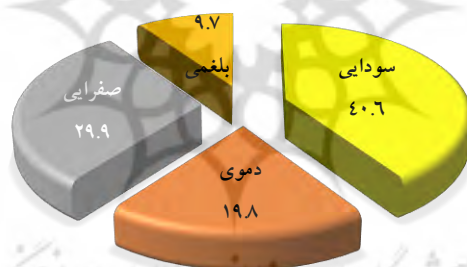
شهر یزد مرکز شهرستان یزد با وسعت ۹۹/۵ کیلومترمربع در مرکز استان یزد و در مسیر راه اصفهان - کرمان در مختصات ۵۴' و ۳۱° عرض شمالی و ۲۳' و ۵۴° طول شرقی قرار دارد (مهندسین مشاور آرمانشهر، ۱۳۹۰: ۳۸). اقلیم این منطقه در محدوده گرم و خشک و طبق نظر متخصصان طب سنتی در نمونه شهرهایی با طبع گرم و خشک یا صفرایی قرار دارد که در این اقلیم غلبه با عنصر آتش است. جهت گیری غالب خانه‌های سنتی آن در رون را سته درونگرا قرار دارد که در طب سنتی دلیل این انتخاب را بهره‌مندی از بادهای شرقی و شمالی دانسته‌اند، در منابع طب سنتی باد شمال را انرژی زا دانسته و بسیار نیکو شمرده می‌شود (حمزه‌نژاد و ثروتی، ۱۳۹۶: ۵۹). اقلیم این شهر در درجه نخست آفتاب‌گریزی قرار دارد، که شاید یکی از دلایل معماری درونگرای آن بخاطر بهره‌مندی از باد و فرار از آفتاب بوده است. مصالح

جدول ۳- توزیع درصد فراوانی، میانگین و انحراف معیار سنی و وزنی پاسخگویان (مأخذ: یافته‌های نگارندگان)

متغیر	میانگین	انحراف معیار	بیشترین	کمترین
سن	۳۰,۷	۸,۲۲	۶۰ سال	۲۰ سال
وزن	۷۳,۷	۱۳,۱	۱۱۷ کیلوگرم	۴۲ کیلوگرم

نتایج پرسشنامه سنجش مزاج که توسط متخصصین حوزه طب سنتی محاسبه، تدوین و روایی آن مورد تایید قرار گرفته است، نشان می‌دهد که؛ ۴۰/۶ درصد پاسخگویان مزاج سودایی دارند، ۲۹/۹ درصد، صفراوی، ۱۹/۸ درصد از پاسخگویان دارای مزاج دموی و سهم مزاج بلغمی از کل پاسخگویان برابر با ۹/۷ درصد است.

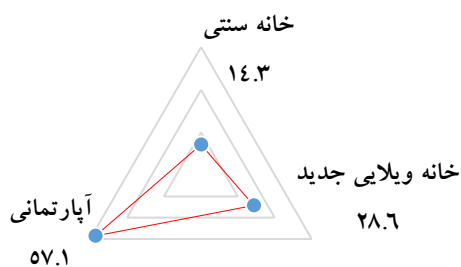
وضعیت اشتغال و بیکاری پاسخگویان طبق یافته‌های پژوهش به ترتیب ۶۶,۳ و ۳۳,۷ درصد، و سطح تحصیلات پاسخگویان که در چهار دسته دیپلم، لیسانس، فوق لیسانس و بالاتر از کارشناسی ارشد دسته‌بندی شده است به این صورت گزارش می‌شود که ۲۳/۳ درصد از پاسخگویان دیپلم، ۴۶/۵ درصد لیسانس، ۲۶ درصد فوق لیسانس و ۴/۲ درصد پاسخگویان دارای تحصیلاتی بالاتر از فوق لیسانس دارند.

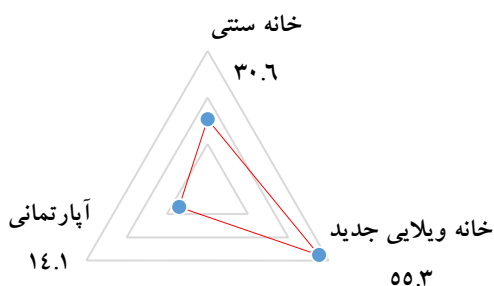
نمودار ۴- درصد فراوانی مزاج پاسخگویان برحسب نوع مزاج (مأخذ: یافته‌های نگارندگان)

با ۵۵/۲ درصد به خانه‌های آپارتمانی و مزاج سودایی با ۵۳ درصد به خانه‌های سنتی گرایش دارند. در ادامه نمودار مربوط به گرایش‌های مربوط به مزاج مختلف آمده است (نمودار ۵).

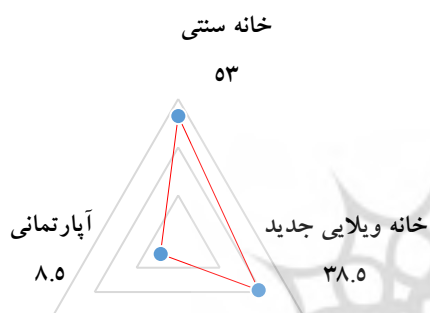
از مجموع ۲۸۸ نمونه، که در ۴ دسته مزاج دسته‌بندی شدند، مزاج صفراوی بیشترین گرایش را به خانه‌های ویلایی جدید (۵۵/۳ درصد)، مزاج بلغمی با ۵۷/۱ درصد به خانه‌های آپارتمانی، دموی

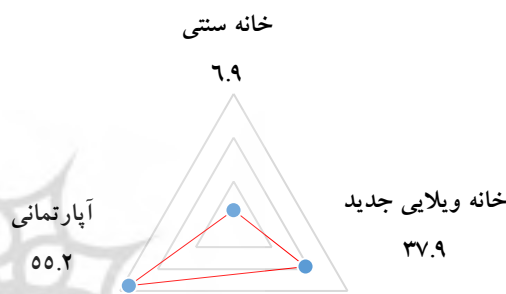
توزیع درصد فراوانی پاسخگویان بلغمی مزاج، نسبت به خانه های سنتی، ویلایی جدید و آپارتمانی

توزیع درصد فراوانی پاسخگویان صفاوی مزاج، نسبت به خانه های سنتی، ویلایی جدید و آپارتمانی

توزیع درصد فراوانی پاسخگویان سودایی مزاج، نسبت به خانه های سنتی، ویلایی جدید و آپارتمانی

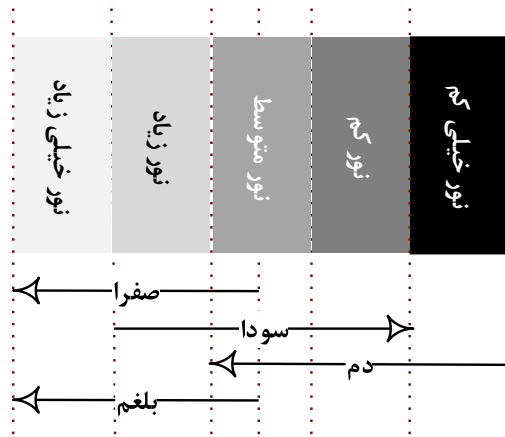

توزیع درصد فراوانی پاسخگویان دمووی مزاج، نسبت به خانه های سنتی، ویلایی جدید و آپارتمانی

نمودار ۵- گرایشات امزاج به انواع خانه‌های سنتی، ویلایی جدید و آپارتمانی پاسخگویان برحسب درصد (مأخذ: یافته‌های نگارندگان)

اختصاص داده است در مقابل نوسانات مقادیر یادشده مربوط به هر یک از مزاج‌ها نسبت به خانه‌های سنتی که در یک مزاج مقداری تقریباً معادل ۵۰ درصد یا بالاتر را به خود اختصاص داده است اما در مزاج دیگر به گونه‌ای دیگر انتخاب شده است که گویا نقطه مقابل انتخاب است.

مقایسه درصد فراوانی مقادیر نمودار بالا، شاید تصدیق کننده این نکته باشد که گویا از دید پاسخگویان خانه‌های سنتی و آپارتمانی دو سر یک طیف هستند و خانه‌های ویلایی حد وسط آن، به طوریکه مقدار درصد فراوانی خانه‌های ویلایی تقریباً توزیعی معادل یک سوم کل داده‌ها را در تمامی نمودارهای مربوط به امزاج را به خود

در نمودار مقابل، مزاج صفرآوی در پاسخ به این سوال که «شدت نوری که در آن احساس خوشایندی دارید را انتخاب کنید» طیف متوسط تا زیاد، مزاج سوداوی طیف زیاد تا خیلی کم، مزاج، دموی طیف خیلی کم تا متوسط و مزاج بلغمی طیف متوسط تا خیلی زیاد را انتخاب کرده‌اند. در ادامه نمودار مربوط به توزیع درصد فراوانی مربوط به این مهم به تفکیک نوع مزاج آمده است.

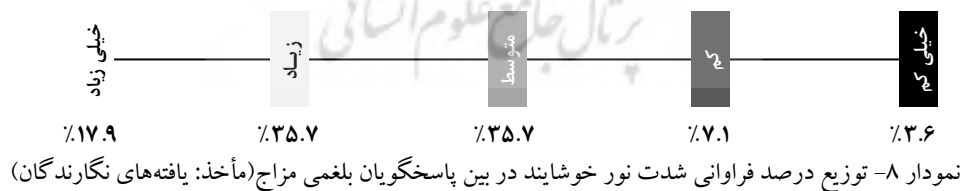
نمودار ۶- نمودار طیف گرایش پاسخگویان برحسب مزاج و شدت نور (مأخذ: یافته‌های نگارندگان)

شدت گرایش به نور در مزاج دموی

در نمودار ۷ (نمودار بالا)، بیشترین توزیع درصد فراوانی در طیف کم با ۳۱ درصد، زیاد با ۲۲/۴ درصد و متوسط با ۱۷/۳ درصد قرار دارد همچنین از دید پاسخگویان دموی مزاج کمترین گرایش به نور خیلی زیاد وجود دارد. در ادامه نمودار مربوط به موارد یادشده آورده شده است (نمودار ۸).

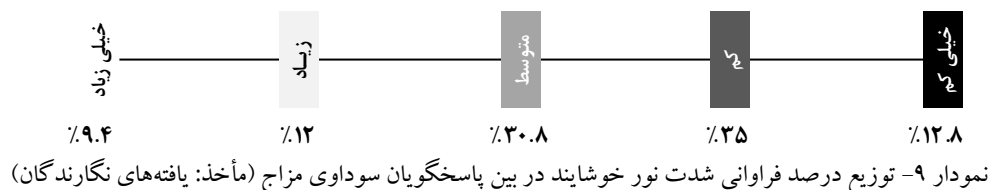
شدت گرایش به نور در مزاج بلغمی

خیلی زیاد است به عبارتی می‌توان این گونه بیان داشت که از دید پاسخگویان سوداوی مزاج، نورهایی با شدت زیاد و خیلی زیاد کمترین خوشایندی را برای ایشان دارد.

بیشترین گرایش در انتخاب شدت نور خوشایند سوداوی مزاج بیشترین درصد توزیع فراوانی مربوط به گزینه کم و متوسط با درصد توزیع ۳۵ و ۳۰/۸ درصد است و کمترین گرایش نسبت به گزینه

شدت گرایش به نور در مزاج سوداوی

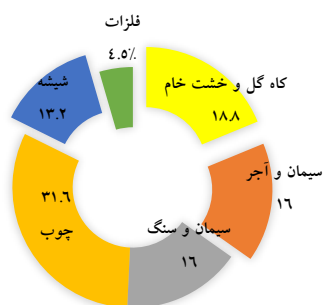

یافته‌های توصیفی نمودار ۱۰ نشان می‌دهد که شدت نورهای زیاد و متوسط با درصد توزیع ۴۲,۴ و ۲۹,۴ و شدت نور خیلی زیاد بیشترین توزیع فراوانی را از دید پاسخگویان داشته است به عبارتی این شدت نور از دید ایشان از طیف کم شروع و در طیف زیاد به حداکثر انتخاب خود و در نهایت مسیر کاهش انتخاب را در پیش می‌گیرد.

شدت گرایش به نور در مزاج صفراوی

از مجموع پاسخ‌های ۲۸۸ پاسخگو، بیشترین گرایش به انواع مصالح به چوب با درصد فراوانی ۳۱,۶، گاه گل و خشت خام با درصد فراوانی ۱۸/۸ درصد، سیمان و آجر و سیمان و سنگ با درصد فراوانی ۱۶ هر یک از مصالح از دید پاسخگویان ذکر شده است. درصد، شیشه با ۱۳/۲ درصد و در نهایت کمترین درصد توزیع فراوانی پاسخگویان را فلزات به خود اختصاص داده است. در نمودار مقابل درصد توزیع سیمان و آجر و سیمان و سنگ با درصد فراوانی ۱۶، گاه گل و خشت خام با درصد فراوانی ۱۸,۸، چوب با درصد فراوانی ۳۱,۶، شیشه با ۱۳,۲ و فلزات با ۴,۵ درصد.

نمودار ۱۱- درصد توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب انتخاب نوع مصالح (مأخذ: یافته‌های نگارندگان)

۹- نتایج و یافته‌ها

پژوهشگران بسیاری در حوزه تاثیر مزاج بر روانشناسی شخصیت افراد، تاثیر کالبد بر مزاج افراد، رابطه مزاج در طب سنتی و مدرن و حتی در برخی از پژوهش‌ها از مزاج به عنوان یک کهن الگو در طراحی ابنیه از جمله حمام‌های سنتی اشاره کرده‌اند. از سویی کتاب‌های مختلفی در این حوزه به رشته تحریر درآمده است که ذکر آن در این مجال نمی‌گنجد، همچنین وجود عناوین پژوهشی با کلید واژه‌های معماری شفابخش و معماری طبایع از جمله مصادیقی هستند که لزوم پرداختن به رابطه معماری با طب سنتی را مطرح می‌کنند.

به منظور سنجش رابطه گرایش امزاج به معماری سنتی که موضوع فرضیه اول این پژوهش است از آزمون آماری F استفاده شده است، پیش فرض کمی بودن متغیر وابسته و کیفی بودن متغیر مستقل به عنوان ۲ شرط اول انجام آزمون، با توجه به ماهیت پژوهش و متغیرهای استفاده شده مورد تایید قرار گرفته است و شرط توزیع نرمال داده‌ها از طریق آزمون لون^{۲۴} و ناپارامتری بودن داده‌ها و نرمال بودن توزیع آن‌ها در جدول ۴ (جدول زیر) از طریق آزمون لون و آزمون F مورد تایید قرار گرفته است.

جدول ۴- نتایج آزمون F در ارتباط با رابطه انواع مزاج با شدت صفات نسبت داده شده با بافت تاریخی یزد (مأخذ: یافته‌های نگارندگان)

متغیر	امزاج	تعداد	میانگین	انحراف معیار	مقدار آزمون F	سطح معنی داری آزمون لون	سطح معنی داری آزمون F
شدت نسبت صفات	صفاوی	۸۵	۸۸٫۳۵	۱۳٫۲۳	۱۲٫۳۰۴	Sig: ۰٫۳۱۲	Sig: ۰٫۰۰
	دموی	۵۸	۸۲٫۵۸	۹٫۲۷			
	سوداوی	۱۱۷	۸۷٫۷	۱۱٫۶۶			
	بلغمی	۲۸	۷۴٫۴۶	۱۲٫۶۴			

نتایج جدول فوق نشان می‌دهد که مقدار P-value در آزمون لون بیشتر از ۰٫۰۵ است (۰/۳۱۲) که این مقدار همگنی واریانس‌ها را تایید می‌کند به عبارتی می‌توان گفت که مقدار واریانس در دو جامعه مورد مطالعه باهم برابر است. برای تفسیر نتیجه آزمون تحلیل واریانس مبنی بر معنی داری یا عدم معنی داری تفاوت میانگین متغیر مورد بررسی در بین گروه‌ها، مقدار P-value در آزمون F مورد تفسیر قرار می‌گیرد، در صورتی که این مهم کمتر از (Sig: ۰/۰۵) باشد به منزله تفاوت میانگین گروه‌ها

و رد یکسان بودن آماری آن است که این مقدار در جدول بالا برابر با ۰/۰۰ است که در جدول زیر (جدول ۴) این سطح خطای آن کوچکتر از ۰/۰۱ را نشان می‌دهد که این مهم تایید می‌کند که تفاوت میانگین صفات در بین مزاج‌های مختلف در سطح اطمینان ۰/۹۹ در صد معنی دار است. بنابراین فرضیه اول پژوهش «مزاج‌های مختلف گرایش‌ها متفاوتی نسبت به صفات معماری سنتی دارند» مورد تایید قرار می‌گیرد.

جدول ۵- مقدار Sig. در آزمون ANOVA (مأخذ: یافته‌های نگارندگان)

ANOVA					
صفات معماری					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	۵۱۶۳,۵۹۹	۳	۱۷۲۱,۲۰۰	۱۲,۳۰۴	۰,۰۰
Within Groups	۳۹۷۲۸,۵۶۵	۲۸۴	۱۳۹,۸۸۹		
Total	۴۴۸۹۲,۱۶۳	۲۸۷			

گرایش بیشتری به معماری سنتی دارند در یک گروه قرار می‌گیرد و سایر گروه‌ها در دسته دیگر قرار خواهند گرفت. شایان ذکر است که فرض برابری واریانس که یکی از شروط انجام این آزمون است قبلاً تایید شده است (مقدار P-value در آزمون لون بیشتر از ۰/۰۵ و برابر با ۰/۳۱۲ و اثبات برابری واریانس داده‌ها را نشان می‌دهد).

به منظور تایید یا رد این فرضیه که افراد با مزاج گرم (غلبه آتش) و خشک (غلبه خاک) شدت گرایش بیشتری به معماری سنتی دارند. از تست Tukey HSD استفاده شده است. این تست با گروه‌های همگن که قرابت بیشتری با متغیر وابسته (معماری سنتی) دارند و در یک گروه قرار می‌گیرد، انجام شده است. به عبارتی گروه‌هایی (امزاجی) که

جدول ۶- نتایج آزمون Tukey HSD (مأخذ: یافته‌های نگارندگان)

Subset for alpha = 0.05		تعداد	انواع مزاج
گروه ۲	گروه ۱		
-	۷۴,۴۶۴۳	۲۸	بلغمی (سرد و تر)
۸۲,۵۸۶۲	-	۵۸	دموی (گرم و تر)
۸۷,۷۰۹۴	-	۱۱۷	سوداوی (سرد و خشک)
۸۸,۳۵۲۹	-	۸۵	صفراوی (گرم و خشک)
۰,۰۴			Sig.

گرمی (آتش) نقش تعیین کننده‌ای در گرایش افراد با غلبه یکی از ارکان یادشده به معماری سنتی دارند و هرچه عنصر سردی و تری در مزاج افراد غلبه کند، از شدت گرایش افراد به معماری سنتی کاسته می‌شود. بنابراین فرضیه دوم پژوهش نیز تایید می‌گردد (با میانگین ۸۸/۳۵ و قرارگیری در گروه دوم که غلبه ارکان خاک و آتش در آن بیشتر است قرار می‌گیرد).

نتایج جدول ۶ نشان می‌دهد که مزاج‌های دموی (گرم و تر)، سوداوی (سرد و خشک) و صفراوی (گرم و خشک) در گروه ۲ و مزاج بلغمی (سرد و تر) در یک گروه دسته‌بندی شده است. نتایج این جدول نشان می‌دهد که مزاج صفراوی با مقدار میانگین ۸۸/۳۵ بیشترین مقدار و در رتبه‌های بعدی مزاج سوداوی و دموی با مقادیر ۸۷/۷۰ و ۸۲/۵۸ در رتبه‌های بعدی قرار دارند. همچنین نتایج جدول فوق نشان می‌دهد که دو عنصر خشکی (خاک) و

۱۰- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در ادامه این تحقیق تلاش شده است تا با توجه به ماهیت مزاجی اقلیم گرم و خشک به ارائه راهکارهایی که حاصل بازدیدهای میدانی، تحلیل داده‌ها و مطالعه اسناد بوده است ارتباط مزاج و تجویزهای معمارانه داده شود:

- به منظور تعادل در مزاج سودایی توصیه می‌شود که در ساخت حمام به مولفه نور به عنوان یک عنصر کلیدی تاکید شود چرا که این مهم سبب کاهش سودا شده و ترس در این بخش از ساختمان می‌شود. ابن سینا بهره‌گیری از نور را سبب کاهش بیماری‌های مغزی مانند فراموشی می‌داند. همچنین استفاده از عنصر آب در تعادل مزاجی صفراوی به منظور کاهش صفرا توصیه می‌شود.
- کندی و سکون حاکم بر مزاج گرم و خشک سبب می‌شود استفاده از رنگ‌های مکمل به

عنوان بخشی از راهکارهای معمارانه در ساخت بناهای شهر یزد توصیه شود؛ این مهم می‌تواند به صورت رنگ تعلق در معماری داخلی و استفاده از تنوع رنگی در طراحی نما بسیار مورد استفاده قرار گیرد. بطور مثال ابن سینا رنگ قرمز را موجب غلیان و جوشش خون می‌داند.

- از دید حکمای اسلامی منشاء وزش باد نیز می‌تواند کیفیت‌های مزاج انسان را تحت تاثیر خود قرار دهد. طبق منابع مکتوب در طب سنتی بادهایی که از بستر کویر می‌وزند دارای غلظت و غبار هستند که سبب ایجاد امراض می‌گردند از این رو بهره‌گیری از آب می‌تواند تا حد بسیار زیادی از این امراض بکاهد.
- باتوجه به آفتاب‌گریز بودن اقلیم یزد مواردی که می‌تواند در ارتباط با انواع مزاج مطرح شود در قالب جدول زیر آمده است:

جدول ۷- مشکلات مزاجی و راهکارهای معمارانه در اقلیم گرم و خشک (مأخذ: یافته‌های نگارندگان)

راهکار معمارانه بومی	مشکلات افزایش تابش آفتاب بر انسان	
<ul style="list-style-type: none"> - طراحی رون آفتاب‌گریز (رون راسته) - دوری از آفتاب نیمروز در فصول پاییز و تابستان - ایجاد جبهه‌های متعدد در خانه‌های یزدی 	<ul style="list-style-type: none"> - بد بویی بدن، فعال کردن بیماری‌های نهفته در بدن، بی‌قراری، خشک شدن نباتات، خطر هلاک شدن 	اولیاء دین
<ul style="list-style-type: none"> - بهره‌گیری از باد با استفاده از رون باد مطلوب (باد شمالی و شرقی) در جهت‌گیری بادگیر و ترکیب آن با رون آفتاب در جهت‌گیری ساختمان - استفاده از حوض 	<ul style="list-style-type: none"> - خطر آسیب به چشم، سردرد، خشکی بدن، التهاب پوست، افزایش خطر سرطان، آفتاب سوختگی، خطر افزایش بیماری صرع، خطر افزایش بیماری ناخونک در چشم 	طیبیان سنتی

ذکر است که زوایای ۹۰ درجه دارای غلبه عنصر خشک است که در معماری سنتی به خوبی شاهد

یکی دیگر از مواردی که در معماری سنتی بسیار مورد استفاده قرار گرفته است بهره‌گیری از زوایای مختلف در طراحی بناهای ساختمانی است. شایان

ترکیبی از زوایای ۹۰ و بالای ۹۰ درجه هستیم اما در معماری جدید این مهم نادیده گرفته شده است. رابطه دو طرفه مزاج و احوال نفسانی و ارتباط تنگاتنگ فعل آدمی با نظام هستی از یک سو و رابطه دوسویه انسان و محیط مصنوع که دست ساخته‌های معماران را شامل می‌شود که در آن معمار کوشیده است تا با خلق یک بنا آسایش، زیبایی، تناسب، نور، تزئینات و جزئیات و... را به نحوی در بنای خود دخیل کند موضوعی است که در این پژوهش از طریق تبیین رابطه مزاج با یکی از دست‌ساخته‌های بشر مورد بررسی قرار می‌گیرد. این مهم بارها در طب سنتی از طریق راهکارهایی جهت درمان برخی از امراض از سوی حکما و اطباء تجویز شده است. در معماری طبایع از شهر کویری یزد به‌عنوان شهری با طبع گرم و خشک یاد می‌کنند که در بین ارکان، گرمی را با آتش و خشکی را با خاک نشان می‌دهند. از این رو معماران این اقلیم با بلند ساختن دیوارها، تعبیه حوض، جهت‌گیری در مسیر باد شمال (که باد نیروبخش است) و... تلاش نموده‌اند تا غلبه آتش را با آب، سایه و باد تعدیل کنند.

از این رو پاسخ به این سوال که چه رابطه‌ای بین انواع مزاج و گرایش به معماری سنتی وجود دارد؟ با توجه به غلبه عنصر آتش (گرما) و خاک (خشکی) در اقلیم یزد و وجود همین عناصر در

ساختار مزاجی انسان و صفاتی که به یک بنای سنتی نسبت می‌دهند چه رابطه‌ای وجود دارد؟ به منظور پاسخ به سوالات یاد شده و فرضیاتی که در تناظر با آن مطرح شد یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که؛ فرضیه اول پژوهش با سطح اطمینان ۰/۹۹ در صد و سطح خطای ۰/۰۱ در صد، معنی‌دار و با تفسیر میانگین‌های آزمون F و مقدار P-value کمتر از ۰/۰۵ مورد تایید قرار می‌گیرد. و در ارتباط با فرضیه دوم. از تست Tukey HSD استفاده شده است، در این تست گروه‌های همگن که قرابت بیشتری با متغیر وابسته (گرایش به معماری سنتی) دارند در یک گروه قرار می‌گیرند، به عبارتی گروه‌هایی (امزاجی) که شدت گرایش بیشتری نسبت به معماری سنتی یزد (گرمی و خشکی) داشته‌اند در یک گروه قرار می‌گیرد. در صورتی که نتایج یافته‌های استنباطی را با یافته‌های توصیفی مقایسه کنیم می‌توان به شدت گرایش پاسخگویان، به مصالحی که دارای بافت درشت‌تری هستند، اشاره کرد که با توجه به اقلیم گرم و خشک یزد، سرد مزاج بودن مصالحی چون چوب، خاک، آجر و شدت استفاده از آن در ساخت بسیاری از بناها، تایید کننده این نکته است که اقلیم گرم و خشک با توجه به غلبه گرمی و خشکی مصالحی با ماهیت سرد را می‌طلبد.

پی‌نوشت‌ها

۱. شایان ذکر است که مولفه‌های معماری سنتی که در نمودار یک به آن اشاره شده است در رساله‌ای با عنوان «ارائه‌ی معیارهای مطلوب برای طراحی محیطی در شهر یزد با هدف ارتقای ارتباط بین انسان و محیط مصنوع بر اساس طبیعیات» از طریق روش کیفی کدگذاری شده و سپس استخراج و در نهایت در این مقاله تلاش شده است این مولفه‌های با استفاده از روش‌های کمی مورد آزمون آماری قرار گیرند.

۲. روش سنجش مزاج از نوع قیاسی است، این مهم در منابع طب سنتی نیز مورد تاکید قرار گرفته است «تشخیص و سنجش مزاج پدیده‌ها به دو روش «قیاسی» و «تجربه» صورت می‌گیرد» (عقیلی علوی شیرازی، ۱۳۹۰: ۱۸).

۳. اساس استخراج مولفه‌های پرسشنامه معماری، مصاحبه عمیق با ۲۰ تن از اساتید مرتبط با معماری سنتی و طب سنتی بوده است که با استفاده از روش تحلیل کیفی داده‌ها در سه سطح کدگذاری شده (۱- کدگذاری باز، ۲- کدگذاری محوری و ۳- کدگذاری گزینشی) و سپس مولفه‌های یادشده استخراج گردیده است. با توجه به اینکه روند استخراج مولفه‌های پرسشنامه معماری بخشی از پایان‌نامه پژوهشگر است و با عنایت به متفاوت بودن ماهیت این پژوهش (کمی بودن) از ذکر روند استخراج مولفه‌های این حوزه صرف نظر شده است و صرفاً اشاره‌ای کوتاه به فرایند دستیابی به مولفه‌های پرسشنامه معماری شده است.

4. Cochran

۵. منظور از طب، طب مکمل است و منظور طب جدید یا همان پزشکی نیست. به عبارتی طب جایگزین یا طب مکمل، کلیه روش‌های درمانی است که در حیطه پزشکی رسمی (مدرن) قرار نگرفته است.

6. Vastoshastra

7. Feng Shui

۸. علم به عناصر چهارگانه بخشی از سنت معماری ایرانی بوده است، بطور نمونه؛ استاد رضا معماران در این باره چنین می‌گوید: «هر معمار باید به عناصر چهارگانه (آب، باد، خاک و آتش) آشنا باشد و عدم شناخت ماهیت این عناصر هم به بنا لطمه می‌زند و هم آن را برای زیست انسان نامناسب می‌سازد (عبدالله زاده، ۱۳۹۴)».

۹. در طب سنتی نور، رنگ، مصالح، شکل و... و لزوم بهره‌گیری از آن بسیار مورد تاکید قرار گرفته است و این مهم کیفیت‌های مزاجی افراد را تحت تاثیر خود قرار می‌دهد. در ادامه منابعی که به این مهم اشاره کرده‌اند آورده شده است.

10. Temperament

۱۱. به اعتقاد ابن سینا مطلوب‌ترین مزاج، مزاج معتدل است و سلامت در این دیدگاه همان «اعتدال» مزاج است، که منظور همان بهره‌مندی متناسب از عناصر چهارگانه، نه الزام مساوی بودن آنهاست، که برابری کیفیت‌ها و عناصر در هنگام در آمیختن با یکدیگر به فراهم آمدن مزاج معتدل مطلق می‌انجامد که در عالم واقع وجود ندارد (عبدالله زاده، ۱۳۹۰: ۱۴۳).

12. Choleric

13. Sanguine

14. Phlegmatic

15. Melancholic

۱۶. فیلسوف، عارف و شاعر مسلمان قرن ششم، معروف به شیخ اکبر

۱۷. از متکلمین اشعری قرن هشتم.

۱۸. ملا عبدالرزاق علی بن حسین لاهیجی متخلص به فیاض لاهیجی از متکلمان معروف شیعه و متأثر از اندیشه‌های مشاء.

۱۹. از پزشکان یونان باستان که دیدگاه‌های وی بیش از هزار سال دیدگاه چیره در پزشکی اروپا بود.

۲۰. علامه و فقیه معاصر.

۲۱. به کیفیتی گفته می‌شود که از کیفیت فاعله تاثیر پذیری دارد و شامل رطوبت و یبوست (تری و خشکی) است (ابن سینا، ۱۳۶۷: ۱۲).

۲۲. کیفیت فاعله به کیفیتی گفته می‌شود که خاصیت تاثیرگذاری بر سایر کیفیات را دارد و شامل حرارت و برودت (گرمی و سردی) است (همان).

۲۳. هر چه بافت مصالح درشت‌تر باشد سردتر و هر چه ریزدانه‌تر باشد طبع گرم‌تری دارد؛ بنابراین فولاد، آهن و فلزات طبع گرم‌تری نسبت به چوب، خاک و آجر دارند (حمزه‌نژاد و ثروتی، ۱۳۹۶: ۵۹).

24. Levene's homogeneity of variance

منابع

- ابن سینا، حسین ابن عبدالله. (۱۳۶۷). قانون در طب، ترجمه عبدالرحمن شرفکنندی، تهران: انتشارات سروش؛ ص ۱۹.
  - ابوسهل مسیحی، عیسی بن یحیی (۱۳۶۷). متاب المائه فی الطب، حقه و قدمه له فلوریال سناغوستان دمشق.
  - امامی میبدی، مرضیه (۱۳۹۵). طراحی سلامتکده طب سنتی ایرانی-اسلامی با رویکرد مزاج شناسی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه کاشان، گروه هنر و معماری.
  - آهنگی مرکز، امید و سعیدی مهر، محمد (۱۳۹۰). بازخوانی مفهوم مزاج برپایه پزشکی مدرن، فصلنامه فلسفه علم، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال اول، شماره دوم؛ صص ۱-۲۳.
  - بقراط (۱۳۸۷). البقراط فی الامراض البلادیه، نقل ابی زید حنین بن اسحاق. تحقیق و ترجمه ی.ان. متوک، تهران، دانشگاه علوم پزشکی ایران.
  - جرجانی، اسماعیل بن حسن (۱۳۸۴). الاغراض الطبیبه و المباحث العلائیه، جلد دوم. تصحیح و تحقیق حسن تاجبخش، تهران: موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
  - جوادی، پامیدا (۱۳۹۷). طراحی دفتر کار برای یک معمار با مزاج صفاوی در شهر تهران، دانشگاه علم و فرهنگ تهران، دانشکده هنر و معماری.
  - حسن زاده آملی (۱۳۸۰). انسان کامل از دیدگاه نهج البلاغه، قم: الف، لام، میم.
  - حلی، جمال‌الدین (۱۳۸۳). شرح تجرید الاعتقاد، ترجمه ابوالحسن شعرانی، تهران: انتشارات اسلامی.
  - حمزه نژاد، مهدی و ثروتی، زهرا (۱۳۹۶). مولف‌های طراحی بومی محیط به منظور تامین سلامت انسان بر مبنای طب سنتی و اسلامی، فصلنامه پژوهش‌های معماری اسلامی، شماره هفدهم، سال پنجم.
  - دادرس، فائزه، یزدانفر، عباس و حسینی یکتا، نفیسه (۱۳۹۳). تفاوت مزاجی انسان و گرایش به شاخص‌های معماری، فصلنامه پزشکی پرستار: ۳.
  - دهقان تفتی و همکاران (۱۳۹۷). بازخوانی و تبیین مفهوم مزاج روان بر پایه علوم نوین در روانشناسی شخصیت؛ به سوی تدوین راهبردی بومی در ارزیابی زیبایی و ترجیحات محیطی، فصلنامه مطالعات معرفتی دانشگاه آزاد اسلامی، سال بیست و دوم، شماره سوم.
  - رضوی برقی، سید حسین (۱۳۸۸). معماری حمام در متون طب کهن و مقدمه رساله دلاکیه: گلستان هنر، شماره ۱۵، ص ۷۰.
  - عبدالله زاده، محمد مهدی (۱۳۹۴). معماری طبایع: تبیین رویکردی درباره نسبت انسان و محیط مصنوع بر مبنای چهارگانه، دو فصلنامه مطالعات معماری ایران، شماره ۸.
  - عقیلی علوی شیرازی، سید محمد حسین بن محمد هادی (۱۳۹۰). مخزن الادویه (طبع جدید)، تصحیح محمدرضا شمس اردکانی، روجا رحیمی و فاطمه فرجامند، تهران: دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی تهران.
  - ملکشاهی، حسن (۱۳۹۰). ترجمه و شرح اشارات و تنبیهات ابن سینا، ج ۲، ج ۱، تهران: انتشارات سروش.
  - مهندسین مشاور آرمانشهر (۱۳۹۰). طرح حفاظت بافت تاریخی، جلد سوم؛ ص ۳۸.
- Mosaddegh, M. & F. Naghibi (2005). "aaan' Traditional Medicine, patt andrr etttt ". *Tradition Medicine and Materia Medica Research Center*, 1: 1-18.

Original Research Article

Explanation of the Relationship between Temperaments with the Preferences towards Traditional Architecture Maryam Mahdavi¹, Mahnaz Mahmoodi^{2*}, Behrouz Mansoori³

1- PhD Student of Architecture, Islamic Azad University, North Tehran Branch

2- Alumni of the Faculty of Architecture and Urbanism, School of Engineering, Islamic Azad University, North Tehran Branch

3- Alumni of the Faculty of Architecture and Urbanism, School of Engineering, Islamic Azad University, North Tehran Branch

Abstract

In the Architecture of Temperaments it is said that psychosomatic conditions of humans affect their tendencies towards environmental factors. Therefore, temperamental categorization of users according to traditional medicine can affect their preferences towards architectural elements. Based on this fact, the conformity of architectural preferences with the temperaments of the users is something worthy of note in the architect's mind. Therefore, the main goal of this study is to provide an explanation of the relationship between different temperaments and the intensity of preferring architectural elements in traditional architecture. Based on its goal, this study follows the method of applied-developmental studies, and based on its nature it is performed using the explanatory-analytical methodology. Questionnaires were used to collect data which then was fed into SPSS for analysis. The findings of this study reveal that different temperaments show different intensities of preference when faced with a traditional building. In particular, the more the hot and dry elements are added to the person's temperament, the more the intensity of the reaction is visible. Moreover, the statistical tests show the p-value to be less than 0.01% with a 99% confidence level. This confirms the first hypothesis which predicts the effect of difference in temperament on the architectural elements of traditional architecture. The result of Tukey HSD test also shows that the phlegmatic temperament is the first group with an average of 74.46 and other temperaments (choleric, melancholic and sanguine) take the next places respectively.

Keywords: Temperament, Architectural preferences, traditional architecture, nature, architecture of temperaments

---

*Email: M_mahmoodi@iau-tnb.ac.ir